

RAZGOVOR S PROFESOROM SINIŠOM MALEŠEVIĆEM

Priredio: Ivan Roško

U okviru teme ovogodišnjeg broja, razgovarali smo s prof. dr. sc. Sinišom Maleševićem, dugogodišnjim profesorom na School of Sociology, University College Dublin. Profesor Malešević jedan je od vodećih svjetskih stručnjaka na području sociologije nasilja i rata, a njegovi ostali znanstveni interesi uključuju proučavanje ideologije, nacionalizma i etniciteta. Autor je preko 70 znanstvenih članaka, a objavio je ili uredio devet knjiga, neke od kojih su Ideology, Legitimacy and the New State (Routledge, 2002), The Sociology of Ethnicity (Sage, 2004), Identity as Ideology: Understanding Ethnicity and Nationalism (Palgrave, 2006), The Sociology of War and Violence (Cambridge UP 2010, hrvatski prijevod Jesenski i Turk, 2011) i Nation-States and Nationalisms (Polity, 2013). Punopravni je član Irske kraljevske akademije i Academia Europaea te dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

.....

Diskrepancija

Profesore, sociologija nasilja i rata naizgled je opskuran dio današnje sociološke misli, iako se čini, ako vjerujemo medijima, da svugdje u svijetu dolazi do eskalacije nasilja. Zašto se sociolozi u tako maloj mjeri bave nasiljem i ratom?

Prof. Malešević

Istina je da su rat i drugi oblici organiziranog nasilja bili prilično zapostavljena tema u suvremenoj sociologiji sve do nedavno. Čini mi se da se situacija djelomično mijenja, jer se u posljednje vrijeme pojavilo nekoliko odličnih knjiga te veći broj znanstvenih radova u ovoj oblasti. U novije vrijeme sve veći broj vodećih sociologa ozbiljno se bavi ovim temama- na primjer Miguel Centeno, Andreas Wimmer, Hans Joas, Wolfgang Knöbl, Anthony King, Philip Smith i drugi. Treba napomenuti da su se već 80-ih godina prošloga stoljeća neki vrlo utjecajni sociolozi bavili sociologijom rata-Michael Mann, John A. Hall, Randall Collins, Anthony Giddens, Paul Hirst, Martin Shaw, itd.

Postoji mnogo razloga zbog kojih je poslijeratna sociologija zapostavljala rat i organizirano nasilje: dominacija prosvjetiteljske paradigme po kojoj je rat viđen kao nešto što pripada prošlosti, ukorijenjeni metodološki nacionalizam gdje se država i nacija poistovjećuju s društvom, pri čemu se rat doživljavao kao nešto neprirodno i izvan društava; disciplinarna podjela gdje analiza rata i nasilja pripada povijesti, političkim znanostima i međunarodnim odnosima, a 'mirnodopske' teme kao što su kultura, obrazovanje, religija itd., pripadaju sociologiji. Međutim, važno je imati na umu da su krajem 19-og i početkom 20-og stoljeća, kad je sociologija postala institucionalizirana akademska disciplina, rat i organizirano nasilje bili jedna od dominantnih tema istraživanja. O tome sam pisao u nekoliko radova, kao i u knjizi koja je prevedena na hrvatski—Sociologija rata i nasilja (2010).

Diskrepancija

*U svojoj novoj knjizi **The Rise of Organised Brutality: A Historical Sociology of Violence** (u tisku, 2017), branite tvrdnju o porastu nasilja u suvremenom dobu u odnosu na prijašnja stoljeća. Možete li nam otkriti što je tomu glavni razlog? Kako Vi definirate nasilje?*

Prof. Malešević

Da, ta knjiga analizira kako se organizirano nasilje transformira kroz vrijeme. Nastojim pokazati kako nasilje nije determinirano biološkim predispozicijama kao što to tvrde neki utjecajni sociobiolozi (npr. Azar Gat, Steven Pinker, itd...), nego porastom moći društvenih organizacija. Najnovije arheološke i paleontološke studije pokazuju da ljudi nisu intrinzično nasilna stvorenja te da je, sve do razvoja prvih oblika društvene organizacije (chiefdoms/ poglavištvo, proto-državne formacije, prve vojne organizacije, itd.), ljudsko nasilje bilo rijetko i nedjelotvorno. Sukladno tomu, nema institucije rata do prije 10-12,000 godina, a prvi veći ratovi počinju se voditi tek u posljednjih 5000 godina. Rat i drugi oblici organiziranog nasilja pojavljuju se usporedno s razvojem civilizacije. Tradicionalni vladari su se ponekad oslanjali na ekstremne oblike okrutnosti (spaljivanje na lomači, razni oblici izrazito bolnog mučenja, itd.) kako bi uplašili svoje podanike, ali nisu imali organizacijski kapacitet da ubiju ogroman broj ljudi. Tek u modernosti koju između ostalog karakterizira dramatično povećanje prodiranja države u društvo i monopol na legitimnu upotrebu nasilja, države su u mogućnosti voditi masovne ratove, provoditi genocide i druge oblike masovnog nasilja. U ovom modernom periodu države posjeduju ogroman organizacijski kapacitet za mobiliziranje milijuna ljudi za rat, te isto tako imaju na raspolaganju sofisticirane ideološke doktrine kojima se legitimizira ekstremno nasilje. Da bi

ideologije bile uspješne, one obično moraju biti duboko povezane s različitim mehanizmima mikrosolidarnosti.

Ja definiram nasilje kao društveni proces kroz kojim se, namjerno ili nenamjerno, nanosi tjelesna, mentalna ili emocionalna bol (uključujući smrt) ili čije djelovanje vodi ka prisilnoj promjeni ponašanja.

Diskrepancija

*Prije nekoliko godina, prominentni američki znanstvenik Steven Pinker objavio je svoju knjigu *The Better Angels of Our Nature* u kojoj govori o smanjenju nasilja kroz povijest. Možete li nam reći jesu li vaše teze u potpunosti suprotne ili postoje elementi u kojima se slažete s Pinkerom? Kako komentirate njegove tvrdnje da su država, globalna ekonomija, feminizacija, kozmopolitizam i prominenција razuma faktori smanjenja nasilja u suvremenom dobu?*

Prof. Malešević

Glavne teze moje nove knjige uglavnom su suprotne od onih koje zastupaju Pinker, Goldstein, Muller i drugi predstavnici tzv. 'the decline of violence' pristupa. Pinkerova knjiga doživjela je ogromnu popularnost izvan akademske zajednice jer nam nudi ono što svi želimo čuti- da svijet ide u dobrom pravcu, da smo mi puno bolji nego naši preci, i da nasilje postepeno nestaje. Nažalost, njegove teze su uglavnom utemeljene na problematičnim podacima i potpunom nedostatku sociološke analize. Iako se površno oslanja na teoriju civilizacijskog procesa Norberta Eliasa, Pinkerova knjiga je dobrim dijelom anti-sociološka. Većina historijskih sociologa, uključujući Manna, Collinsa i druge, već su ukazali na ozbiljne manjkavosti ove knjige, a povjesničari, arheolozi i politički znanstvenici doveli su u pitanje Pinkerovu pogrešnu upotrebu podataka. Na primjer, on navodi An Lushan pobunu (Kina, 755-763) kao najkrvoločniju epizodu u ljudskoj povijesti, koja je, po njemu, proporcionalna Drugom Svjetskom ratu i u kojoj je, po njemu, poginulo 36 milijuna ljudi. Međutim, povjesničari koji se bave proučavanjem tog perioda u Kini, suglasni su da navedena brojka nema puno veze sa stvarnošću, jer nije zasnovana na pouzdanim izvorima. Knjiga obiluje ovakvim kardinalnim pogreškama. Upotreba podataka o predmodernom razdoblju i zajednicama lovaca-skupljača (dakle 98% ljudske povijesti) u potpunosti je jednostrana i često bazirana na pogrešnim ili potpuno neutemeljenim podacima. Kao i drugi sociobiolozi, Pinker polazi od stanovišta da su ljudi nasilni po prirodi i da je država neophodna da nas pacificira. U tom kontekstu se ističu razvoj kozmopolitizma, feminizacija, kapitalizam, prosvjetiteljstvo i sl. Međutim, historijska sociologija pokazuje nam da su stvari obrnute-razvoj države potiče organizirano nasilje, a proliferacija ideologija

omogućava legitimizaciju nasilnih država i pokreta... Istina je da su se neki oblici nasilja smanjili u posljednjih 40-50 godina (stupanj homicida niži je u većini europskih zemalja, građanski ratovi su zamijenili međudržavne ratove, a sve do zadnjih par godina broj direktnih žrtava rata se smanjivao, ali je ratom u Siriji opet porastao). Međutim, riječ je o vrlo kratkom vremenskom razdoblju, kakvih je bilo i ranije u povijesti. S druge strane, naglo je narastao broj samoubojstava svugdje u svijetu, imamo najviše izbjeglica i prognanih nego ikada prije, države imaju puno veći koercivni kapacitet da nadgledaju i prisilno mijenjaju ponašanje ljudi u svakodnevnom životu, itd. Stvar je u tome da nasilje ne nestaje, nego se transformira...

Diskrepancija

Neka od najnasilnijih mjesta na svijetu danas se nalaze na Bliskom Istoku, na području Sirije, Iraka, Jemena, Libije na sjeveru Afrike. Ispod nasilja stoji zamršena identitetska i ideološka slika toga područja. Vidite li na Bliskom Istoku ideologiju koja ima potencijal suprotstaviti se rastućem islamizmu? Nakon neminovnog vojnog kraja Islamske Države, mislite li da će nasilni islamizam i dalje ostati sudbina Bliskog istoka?

Prof. Malešević

Kad Bliski Istok gledamo izvana, kroz prizmu površnih medija, islamizam nam izgleda kao nekakva homogena ideologija. Međutim, riječ je o velikom broju međusobno suprotstavljenih ideoloških diskursa. U ovoj regiji, kao i svagdje drugdje u svijetu, postoje različite ideološke doktrine, od kojih su neke fokusirane na religiju, a neke nisu. Znanstvenici koji se ozbiljno bave Bliskim Istokom pokazuju da je u većini država te regije nacionalizam jednako jaka ideološka doktrina koliko i različite islamističke matrice. Na primjer ispitivanja javnog mnijenja pokazuju da je u Egiptu i Tunisu većina stanovništva sklonija nacionalizmu nego islamizmu. Tu postoji i čitav niz sekularnih ideoloških pokreta, uključujući različite verzije liberalne, socijalističke, konzervativne i republikanske ideologije. Problem je u tome što se zapadni mediji fokusiraju isključivo na islamizam, jer u njemu vide najveću opasnost. U tom smislu imamo vrlo jednostranu sliku cijele te regije.

Diskrepancija

Promatrajući građanski rat u Siriji, vidite li neke sličnosti s događanjima na Balkanu 90-ih godina? Konkretnije, postoje li lekcije iz tog konflikta koje se mogu primijeniti na stanje u Siriji danas?

Prof. Malešević

Svi ratovi imaju neka slična obilježja, ali postoje i ogromne razlike. Stoga ne treba povlačiti pojednostavljene paralele. U posljednje vrijeme mnogi se analitičari bave uspoređivanjem Sirije i BiH, gdje neki zagovaraju podjele po etničkim osnovama. Mislim da takva rješenja ne vode nigdje. Ako ima neka lekcija iz BH rata, onda je to ona da rigidna institucionalizacija etniciteta obično vodi paralizi države te omogućuje stalnu dominaciju korumpiranih etno-političkih elita.

Diskrepancija

Među najvećim brojem dobrovoljaca u Islamskoj Državi koji su pristigli iz Europe, prema postotku stanovništva, upravo su dobrovoljci iz BiH. Kako vidite budućnost te zemlje? Je li moguće održati BiH onakvom kakva je ona danas?

Prof. Malešević

Taj relativno visok postotak dobrovoljaca je više indikator političkog i ekonomskog beznađa u BiH, nego neke koherentne ideološke motivacije. Međutim, ipak je riječ o ne više od par stotina ljudi, što za društvo koje u osnovi ne funkcionira niti nudi bolju budućnost mladim ljudima i nije mnogo. Ako usporedite taj broj s nekoliko stotina tisuća mladih koji su otišli na Zapad, onda dobijemo realniju sliku. BiH je u Daytonu konstruirana kao slaba država jakih etniciteta. U posljednjih dvadeset godina etničke kategorizacije su zahvatile sve pore državnih pa i privatnih institucija. Da bi se takva situacija promijenila, neophodna je potpuna reorganizacija države u smjeru funkcionalnih institucija koje se brinu o građanima i štite ih, a ne reproduciraju etničke podjele.

Diskrepancija

Kako gledate na nacionalizme na području bivše Jugoslavije danas? Postoji li njihov porast kao i u ostatku Europe? Imaju li ti procesi slična ili drugačija izvorišta? Koje su njihove sličnosti?

Prof. Malešević

Nacionalizam je, kao što sam pisao u *Identity as Ideology* (2006) i *Nation-States and Nationalisms* (2013), dominantna operativna ideologija modernosti. Mi živimo u svijetu koji je dijelom nacionalno

centričan, iz razloga što su nacionalne države jedini legitimni oblik teritorijalne vladavine. U tom smislu vladari legitimiziraju svoju vlast kroz različite oblike nacionalizma. U modernosti se ne može pobjeći od nacionalizma, kojeg može biti prisutno u manjoj ili većoj mjeri. Taj nacionalizam može biti više ili manje isključiv, može biti više etnički ili više građanski, agresivan ili pacificiran, ali nacionalno-centrična ideologija stoji u osnovi svake nacionalne države. Upravo u tom segmentu nacionalne države razlikuju od predmodernih državnih organizacija kao što su imperije ili plemenske konfederacije, gradovi-države, patri-monijalna kraljevstva, itd. U takvim državama nacionalizam nije postojao, a dominantni način legitimacije vladara bio je znatno drugačiji-božansko porijeklo kraljeva, mitologija, religijski oblici legitimacije i sl.

U tom pogledu naša regija nije puno drugačija od ostatka Europe i svijeta-nacionalizam svugdje dominira, a samo ponekad i ponegdje eskalira. Razlike naravno postoje u smislu drugačijih povijesnih nasljeđa, iskustva s različitim političkim sustavima, stupnju ekonomskog i političkog razvoja itd.

Diskrepancija

Ratovi 90-ih obilježili su područje bivše Jugoslavije. No, vrlo mali broj sociologa s tog prostora bavi se tim razdobljem iz perspektive sociologije rata. Zašto mislite da je tomu tako? Što bi poručili mladim sociolozima i istraživačima koji bi htjeli popuniti te praznine?

Prof. Malešević

Mislim da su ratovi 1990-ih godina još uvijek nedovoljno istraženi. Postoji ogromna literatura, ali vrlo malo kvalitetnih socioloških studija. Velika većina radova i knjiga o ovim ratovima izrazito je ispolitizirana i uglavnom se fokusira na moralna i legalistička pitanja (npr. odgovornost za rat, pitanja pravde za žrtve i kazne za zločince, itd...). Takva situacija otvara veliku mogućnost za mlade sociologe kojima bih sugerirao da se fokusiraju ili na mikro razinu rata (npr. društvena dinamika na ratištu, različite motivacije sudjelovanja u vojnim akcijama, odnos vojnika i civila itd.) ili da istražuju makro razinu iz povijesne perspektive (npr. veza između rata i stvaranja države u smislu Tilly-ja, sociološke komparacije različitih ratova na ovim prostorima kroz vrijeme, kako ratovi djeluju na socijalnu stratifikaciju, etničke odnose, spolnost, religijske institucije, itd.). Potreban nam je puno veći broj empirijskih istraživanja, nego što ih imamo za sada.

Diskrepancija

Već dugi niz godina živite i radite u Irskoj, a član ste i njihove Akademije znanosti i umjetnosti. Uspoređujući akademski rad, posebno u sociologiji, u Irskoj i Hrvatskoj, koje bi razlike istaknuli kao mjesta za potencijalni napredak hrvatske sociologije? Postoji li drugačiji odnos države prema sociolozima i društvenim znanstvenicima?

Prof. Malešević

Iako su Hrvatska i Irska države slične veličine, u Irskoj je situacija drugačija jer irski sociolozi pišu i objavljuju svoje radove na engleskom govornom području (tj. u časopisima i knjigama koje se uglavnom objavljuju u Britaniji i Americi), tako da u principu ne postoji neka tvrda granica između britanskih, američkih, kanadskih, australskih i irskih sociologa. Svi smo mi dio iste sociološke zajednice i kad objavljujemo natječaj za posao, on je otvoren za sve na svijetu koji pišu i objavljuju na engleskom. Irska država nema neki poseban odnos prema sociolozima ili društvenim znanstvenicima. Ne postoji neka velika podrška, pa je većina istraživača prepuštena sebi i svojoj osobnoj inicijativi u smislu prijavljivanja za istraživačke projekte i sl... Mislim da su sociolozi više vidljivi u hrvatskom društvu nego u irskom. Na primjer sociolozi su više prisutni u medijima u Hrvatskoj nego u Irskoj, iako je, stjecajem okolnosti, sadašnji predsjednik Irske, Michael D. Higgins, sociolog.

Diskrepancija

Profesore, hvala Vam na razgovoru.